

Кесарчук Г.С., Мошак І.В.

ПОТОЧНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ: ЕКОНОМІЧНА СУТЬ, КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ЇХ ОЦІНКА

У статті розкрито економічну сутність поточних зобов'язань, проаналізовано їх роль та місце в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності підприємства на основі досліджень вітчизняних та закордонних економістів. Досліджено та узагальнено класифікацію поточних зобов'язань. Проаналізовано нормативну базу щодо оцінки зобов'язань, розглянуто методи оцінки на основі Концептуальної основи та за П(С)БО, здійснено їх дослідження.

Ключові слова: поточні зобов'язання, економічна суть, класифікація, оцінка поточних зобов'язань, кредиторська заборгованість, фінансова стійкість.

Постановка проблеми. Розвиток господарських процесів та зв'язків між підприємствами викликає необхідність правильної класифікації та оцінки поточних зобов'язань для забезпечення фінансової стійкості суб'єкта господарювання. Повна та достовірна інформація щодо поточних зобов'язань необхідна для здійснення ефективного контролю за рухом грошових коштів та розрахунків з зовнішніми контрагентами. Приведення правової бази та понятійного апарату обліку поточних зобов'язань до міжнародних стандартів зумовлене швидкою інтеграцією української економіки в світове господарське товариство.

Аналіз останніх досліджень. У своїх працях до проблеми розкриття суті та класифікації поточних зобов'язань зверталось багато українських та закордонних вчених, серед них: Т.А. Бутинець, М.В. Кужельний, М.І. Должанський, Н.І. Чабанова, В.Г. Швець, П.В. Завгородній, Н.М. Ткаченко, С.І. Травінська, Н.С. Абалмасова, Х. Андерсон, Джон Дж. Уальд, Д. Колдуелл.

Праці названих вчених стали основою подальшого, докладнішого дослідження поточних зобов'язань, їх первинного обліку та впливу відображення зобов'язань на фінансовий стан підприємства, визначення проблем правильної їх оцінки та класифікації.

Актуальність цієї статті зумовлена недостатньою повнотою розкриття економічної суті, повної класифікації та правильної оцінки поточних зобов'язань.

Виклад основного матеріалу. Згідно з ПСБО 11 поточні зобов'язання – це зобов'язання, які будуть погашені протягом операційного циклу або повинні бути погашені протягом дванадцяти місяців, починаючи з дати балансу [3]. До поточних зобов'язань належать: короткострокові кредити банків, короткострокові векселі видані,

кредиторська заборгованість за товари, роботи і послуги, заборгованість за розрахунками та інші поточні зобов'язання [2].

Відповідно до НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», зобов'язання – це заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють економічні вигоди [4]. Згідно з П(С)БО 11 – «Зобов'язання» передбачено такі види зобов'язань: довготермінові, поточні, забезпечення, непередбачені зобов'язання, доходи майбутніх періодів.

Т.А. Бутинець, Л.В. Чижевська, С.Л. Береза, Н.М. Ткаченко зобов'язання поділяють на: монетарні й немонетарні; поточні і майбутні; довготермінові та поточні; фактичні, оціночні й умовні [7, с.314].

У вітчизняних економістів є багато різних поглядів та підходів до розгляду поточних зобов'язань. Так В.В. Качалін вважає, що поточні зобов'язання – це зобов'язання, для ліквідації яких використовуються поточні активи, які могли б бути використані в звичайній діяльності підприємства [8, с. 334].

У свою чергу С.І. Травінська розглядає поточні зобов'язання як зобов'язання, що підлягають погашенню на вимогу кредиторів, а також та частина зобов'язань, яка буде погашена протягом операційного циклу або одного року, починаючи з дати балансу [13].

Економісти Н.С. Абалмасова, В.С. Терещенко мають такий підхід до визначення поточних зобов'язань: це короткострокові фінансові зобов'язання, які повинні бути погашені протягом поточного операційного циклу підприємства чи протягом року з дати складання бухгалтерського балансу (із цих двох термінів обирають довший); зобов'язання, які оплачуються на вимогу кредиторів або, як очікується, вони будуть ліквідовані протягом дванадцяти місяців [5].

У свою чергу іноземні вчені мають власний погляд на проблему та економічну суть поточних зобов'язань. А саме такі, як: Керміт Д. Ларсон, Джон Дж. Уайльд, Б. Чапетта стверджують, що поточні зобов'язання – це ті, які повинні бути

© Кесарчук Галина Степанівна, к.е.н., доцент кафедри обліку та аудиту, e-mail: kesarchuk_g@ukr.net

Мошак Ігор Вікторович, студент IV курсу, спеціальність «Облік та аудит», e-mail: igorbrain7@rambler.ru

погашені протягом одного року, проте, якщо операційний цикл більше ніж один рік, то вони можуть бути сплачені протягом цього строку [9, с.48].

М. Баффет, Д. Кларк вважають, що поточні зобов'язання – це борги та інші зобов'язання, що компанія повинна погасити в межах одного фінансового року, тобто це кошти, які компанія винна постачальникам за товари та послуги, надані в кредит. А такі автори, як: Б. Нідліз, Х. Андерсон, Д. Колдуелл поділяють поточні зобов'язання за ступенем ймовірності на фактичні, оціночні та умовні [6, с.175].

До фактичних вони зараховують зобов'язання, які виникають з договору, контракту або на основі законодавства, їх сума може бути чітко і однозначно підрахована. Вони включають в себе заборгованість з рахунків, зарплати, дивідендів до оплати, заборгованість з податку від

продажів і акцизного збору, поточну частину довготермінових зобов'язань тощо.

До оціночних належать зобов'язання, достовірну суму яких не можна визначити до настання певної дати (як приклад, виплати за гарантійними зобов'язаннями). Що ж до умовних зобов'язань, то до них відносять зобов'язання, які залежать від майбутніх подій, їх ще називають неіснуючими зобов'язаннями.

В Україні наведені вище поняття є новими і ще малодослідженими, проте вітчизняні науковці дещо не погоджуються з цією класифікацією і розглядають її з прив'язкою до національних Положень (стандартів) бухгалтерського обліку [11].

Поточні зобов'язання відображаються у III розділі пасиву балансу «Поточні зобов'язання». Детальніше розглянемо відображення поточних зобов'язань у таблиці 1 [Розраховано за формою Ф-1 «Баланс»].

Таблиця 1

Відображення поточних зобов'язань у балансі

Стаття балансу	Код рядка
III. Поточні зобов'язання і забезпечення	1600
Короткострокові кредити банків	
Поточна кредиторська заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями	1610
Товари, роботи, послуги	1615
Розрахунки з бюджетом	1620
У тому числі податок на прибуток	1621
Розрахунки зі страхування	1625
Розрахунки з оплати праці	1630
Поточні забезпечення	1660
Доходи майбутніх періодів	1665
Інші поточні зобов'язання	1690
Усього за розділом III	1695

Дані таблиці 1 свідчать, що у балансі інформація про поточні зобов'язання розкривається зрозуміло та доступно для всіх користувачів. І зовнішні, і внутрішні користувачі інформації можуть детально розглянути можливі ризики та витрати у зв'язку з погашенням поточних зобов'язань.

Фінансово-господарська діяльність підприємств зумовлює виникнення багатьох видів зобов'язань і великої кількості кредиторів. Це потребує подальшого дослідження питання класифікації зобов'язань, а також удосконалення його шляхом доповнень та уточнень.

Класифікація (від лат. *clasis* – розряд, клас і *facio* – роблю) – 1) система супідрядних понять у якій-небудь галузі знань; 2) розподіл тих чи інших об'єктів за класами (відділами, розрядами) в залежності від їхніх загальних ознак [12, с.365].

Розглянемо класифікацію зобов'язань на рівні законодавства та бухгалтерського обліку. Основними документами, які регулюють зобов'язання в Україні, є Господарський та Цивільний кодекси України. У ст. 173

Господарського кодексу України господарським визнається зобов'язання, що виникає між суб'єктом господарювання та іншим учасником відносин у сфері господарювання з підстав, передбачених Кодексом, у силу якого один суб'єкт (зобов'язана сторона, у тому числі боржник) зобов'язаний вчинити певну дію господарського чи управлінсько-господарського характеру на користь іншого суб'єкта (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо) або утриматися від певних дій, а інший суб'єкт (уповноважена сторона, у тому числі кредитор) має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку [1]. Для більш чіткого та доступного розуміння поточних зобов'язань потрібно здійснити їх класифікацію, що подана у таблиці 2 [13].

Така класифікація зобов'язань дасть змогу глибше зрозуміти їхню суть, а також допоможе бухгалтерам і керівникам отримувати різнобічну інформацію про заборгованість з метою ефективного ведення фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання.

Класифікація поточних зобов'язань

Критерії класифікації	Вид зобов'язання
1) Співвідношення прав і обов'язків суб'єктів	- Односторонні - Взаємні
2) Час виникнення	- Теперішні - Майбутні
3) Спосіб погашення	- Монетарні - Немонетарні
4) Вартість	- Відсоткові - Безвідсоткові
5) Вид діяльності	- Операційні - Фінансові - Ті, що виникли внаслідок іншого виду діяльності
6) Можливість оцінки	- Фактичні - Оціночні
7) Складність погашення	- Прості - Складні

Особливо важливе значення в бухгалтерському обліку має оцінка поточних зобов'язань. Вона необхідна в процесі господарювання при надходженні і вибутті активів; при виникненні прав і зобов'язань. Правила оцінки зобов'язань визначаються головним чином ПСБО 11 та за окремими видами зобов'язань:

- ПСБО 14 «Оренда» – у зв'язку з орендою;
- ПСБО 17 «Податок на прибуток» – відстрочені у зв'язку з податком на прибуток;
- ПСБО 19 «Об'єднання підприємств», ПСБО 20 «Консолідована фінансова звітність», ПСБО 23 «Розкриття інформації щодо пов'язаних сторін» – за операціями з пов'язаними сторонами;
- ПСБО 21 «Вплив змін валютних курсів» – за операціями в іноземній валюті.

Огляд літератури з теорії бухгалтерського обліку підтверджує, що українські вчені продовжують тлумачити оцінку як складову методу бухгалтерського обліку. При цьому основний наголос робиться на тому, що оцінка – це вираз у грошовій формі майна підприємства з метою узагальнення даних у бухгалтерському обліку та звітності. М.В. Кужельний називає оцінку не тільки складовою бухгалтерського обліку, а й його діючою контролюючою функцією фінансового стану. За висловом Я.В. Соколова, оцінка є серцем методології бухгалтерського обліку. В економічній енциклопедії дається таке визначення оцінки: «це процес вираження інформації, яку включають у фінансову звітність у грошовому (вартісному) вимірі» [13].

Розглядаючи оцінку з позиції бухгалтерського обліку як спосіб визначення вартості господарських засобів за допомогою узагальнюючого грошового вимірника, Я.Д. Крупка стверджує, що переважно вона ґрунтується на затратному методі [10].

Л.Г. Ловінська так визначає оцінку: «це складова методу бухгалтерського обліку, за допомогою якої здійснюється вимірювання вартості об'єктів бухгалтерського обліку, створення якісних характеристик обліково-економічної інформації та інформаційне забезпечення аналізу фінансового стану підприємства й ефективності його менеджменту» [12].

Отже, оцінка як складова методу бухгалтерського обліку має такі функції:

- вимірювання вартості об'єктів бухгалтерського обліку;
- визначення критеріїв визнання активів, капіталу, зобов'язань, доходів і витрат;
- створення якісних характеристик облікової інформації;
- інформаційне забезпечення оцінки менеджменту, фінансового стану та фінансового результату діяльності суб'єктів господарювання.

Поняття «оцінка» в Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» використовується у тлумаченнях принципу бухгалтерського обліку, сутності активів, зобов'язань, доходів і витрат, змісту облікової політики, а також фігурує у формулюванні принципів бухгалтерського обліку [2].

Нормативна база з бухгалтерського обліку в Україні щодо оцінки об'єктів бухгалтерського обліку при їх визнанні і відображенні в балансі загалом відповідає міжнародним стандартам фінансової звітності (МСФЗ) та міжнародним стандартам бухгалтерського обліку (МСБО). Проте, у МСБО та у П(С)БО не чітко сформульовані положення щодо того, за якою оцінкою об'єкти бухгалтерського обліку мають оцінюватися при визнанні і відображенні в балансі. Щодо МСБО, то це не можна вважати недоліком, оскільки вони є узагальненням світової практики і висвітлюють тільки концептуальні засади обліку та носять рекомендаційний характер. Що ж стосується національних П(С)БО, то варто було б зазначити, що питання оцінки об'єктів

обліку повинні бути більш конкретизованими, щоб запобігти неточностям при складанні звітності. Дослідити і класифікувати підходи до оцінки зобов'язань, що використовуються у бухгалтерському обліку, за національною нормативною базою неможливо, оскільки в ній відсутній окремий

документ, подібний до Концептуальної основи складання та подання фінансових звітів, який висвітлював би загальні підходи до оцінювання об'єктів бухгалтерського обліку. Тому звернемося до оцінки зобов'язань відповідно до Концептуальної основи, види якої викладені у таблиці 3 [9, с. 249].

Таблиця 3

Види оцінки зобов'язань

Вид оцінки	Характеристика
За історичною собівартістю	Зобов'язання відображаються за сумою надходження або за деяких інших обставин, та за сумами грошових коштів чи їх еквівалентів, що як очікується будуть сплачені з метою погашення зобов'язання в ході звичайної діяльності.
Оцінка зобов'язань за поточною собівартістю	Зобов'язання відображаються за недисконтованою сумою грошових коштів або за їх еквівалентів, яка була б необхідна для погашення зобов'язань під час звичайної діяльності.
Оцінка зобов'язань за вартістю реалізації	Зобов'язання відображаються за вартістю їх погашень, тобто за недисконтованою сумою грошей, яка як очікується буде сплачена для погашення зобов'язань під час звичайної діяльності.
За теперішньою вартістю	Зобов'язання відображаються за теперішньою дисконтованою вартістю майбутнього чистого вибуття грошових коштів, які як очікується будуть необхідні для погашення зобов'язань під час звичайної діяльності.

З таблиці видно, що зобов'язання у міжнародній практиці оцінюються за однією з чотирьох видів вартості: історичною, поточною, вартістю реалізації та теперішньою. Однак найчастіше основою оцінки, яку приймають суб'єкти господарювання для складання фінансових звітів, є історична собівартість. Вона, як правило, комбінується з іншими видами оцінки. Окремі дослідники вважають, що поточна вартість робить облікові дані реалістичнішими, придатнішими для прийняття управлінських рішень. Поточна вартість за методами визначення поділяється на поточну вартість придбання, експертну оцінку, справедливу оцінку.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено різні класифікаційні ознаки зобов'язань. Детальна класифікація

зобов'язань дає можливість глибше зрозуміти їхню сутність, а також допомагає внутрішнім та зовнішнім користувачам отримувати різнобічну інформацію про зобов'язання з метою їх оптимізації. Одночасно слід розширювати критерії класифікації поточних зобов'язань, що дозволить краще визначити та дослідити самі поняття.

Остаточо не досліджена та потребує подальшого вивчення оцінка зобов'язань та її відображення в бухгалтерському обліку. Розв'язання цих проблем дасть можливість знизити негативний вплив різноманітних факторів, створити основу якісної обліково-аналітичної інформації для ефективного управління підприємством та поліпшити майбутній фінансовий стан підприємства.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. №436-IV, зі змінами та доповненнями.
2. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. № 996, із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nibu.factor.ua/ukr/info/Zak_basa/Z996.
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.01.2000 р. №20, зі змінами та доповненнями.
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. №73
5. Абалмасова Н.С. Удосконалення бухгалтерського обліку поточних зобов'язань в Україні на підставі міжнародного досвіду // Н.С. Абалмасова, В.С. Терещенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/11_EISN_2010/Economics/64247.doc.htm
6. Баффет М. Як знайти ідеальну для інвестора компанію /М. Баффет, Д. Кларк. – Попуррі, 2009. – 79 с.

7. Бутинець Т.А. Бухгалтерський облік: навч. пос. / Т.А. Бутинець, Л.В. Чижевська, С.Л. Береза; за ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир: ЖІТІ, 2000. – 672 с.
8. Качалин В.В. Финансовый учет и отчетность в соответствии со стандартами GAAP / В.В. Качалин. – 4-е изд. – М.: Дело, 1998. – 432 с.
9. Нидлз Б. Принципы бухгалтерского учета /Б. Нидлз, Х. Андерсон, Д. Кол- дуэлл. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 496 с.
10. Ларсон Керміт Д. Основні принципи бухгалтерського обліку. У 2 т. / Ларсон Керміт Д., Уайльд Джон Дж., Чіапетта Бар ; пер. з англ., за наук. ред. Г. В. Григораш, Т. В. Герасимової. – Дніпропетровськ : Баланс Бізнес Букс, 2007. – 1336 с.
11. Сафарова А.Т. Проблеми оцінки поточних зобов'язань у бухгалтерському обліку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vlp.com.ua/files/90_1.pdf
12. Ткаченко Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік на підприємствах України: підручник. – К.: А.С.К., 2010. – 784 с.
13. Травінська С.І. Класифікація поточних зобов'язань в законодавстві та бухгалтерському обліку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bukuniver.edu.ua/Applications/zbirnik/n6/31_Klas.pdf

REFERENCES

1. Hospodars'kyj Kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 yr. №436-IV, zi zminamy ta dopovnenniamy. [in Ukrainian]
2. Zakon Ukrainy „Pro bukhhaltens'kyj oblik ta finansovu zvitnist' v Ukraini“ vid 16.07.1999 r. № 996, iz zminamy ta dopovnenniamy [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.nibu.factor.ua/ukr/info/Zak_basa/Z996. [in Ukrainian]
3. Polozhennia (standart) bukhhaltens'koho obliku 11 «Zobov'iazannia», zatverdzhene nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 31.01.2000 yr. №20, zi zminamy ta dopovnenniamy. [in Ukrainian]
4. Polozhennia (standart) bukhhaltens'koho obliku 1 «Zahal'ni vymohy do finansovoi zvitnosti», zatverdzhene nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy №73 vid 07.02.2013 yr. [in Ukrainian]
5. Abalmasova N.S. Udoskonalennia bukhhaltens'koho obliku potochnykh zobov'iazan' v Ukraini na pidstavi mizhnarodnogo dosvidu // N.S. Abalmasova, V.S. Tereschenko [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.rusnauka.com/11_EISN_2010/Economics/64247.doc.htm [in Ukrainian]
6. Baffet M. Yak znajty ideal'nu dlia investora kompaniiu /M. Baffet, D. Klark. – Popurri, 2009. – 79p. [in Ukrainian]
7. Butynets' T.A. Bukhhalters'kyj oblik. Navchal'nyj posibnyk / T.A. Butynets', L.V.Chyzhevs'ka, S.L. Bereza; Za red. prof. F.F. Butynetsia. – Zhytomyr: ZhITI, 2000. – 672 p. [in Ukrainian]
8. Kachalyn V.V. Fynansovyj uchet y otchetnost' v sootvetstvyy so standartamy GAAP / V.V. Kachalyn. – 4-ye yzd. – Moskva.: Delo, 1998. – 432 p. [in Russian]
9. Nydlz B. Pryntsypy bukhhaltens'koho ucheta / B. Nydlz, Kh. Anderson, D. Kolduell - M.: Fynansy y statystyka, 2004. - 496 p. [in Ukrainian]
10. Larson Kermit D. Osnovni pryntsypy bukhhaltens'koho obliku. U 2 t. / Larson Kermit D., Uajl'd Dzhon Dzh., Chiapetta Bar ; per. z anhl., za nauk. red. H. V. Hryhorash, T. V. Herasymovoi. – Dnipropetrovs'k : Balans Biznes Buks, 2007. – 1336 p. [in Ukrainian]
11. Safarova A.T. Problemy otsinky potochnykh zobov'iazan' u bukhhaltens'komu obliku [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://vlp.com.ua/files/90_1.pdf [in Ukrainian]
12. Tkachenko N. M. Bukhhalters'kyj finansovyj oblik na pidpriemstvakh Ukrainy: Pidruchnyk. - Kyiv. : A.S.K., 2010. - 784 p. [in Ukrainian]
13. Travins'ka S.I. Klasyfikatsiia potochnykh zobov'iazan' v zakonodavstvi ta bukhhaltens'komu obliku [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://bukuniver.edu.ua/Applications/zbirnik/n6/31_Klas.pdf [in Ukrainian]